

Dede Éva

Virágzik az átok?

Verbális agresszió (átkozódás, káromkodás és szidalmazás) Lakatos Menyhért *Füstös képek* című regényében

(**Szubjektív bevezető.** Nagypám hagyatékát böngészem. Nézegetem nagyapám egyik könyvének megkopott, kicsit megrongyolódott papír könyvborítóját. Lakatos Menyhért: *Füstös képek*.¹ Egy kis idő múlva kinyitom a könyvet. A cím alatt egy bejegyzés: *Dede Kálmán 1975 július 6. Sanyi hozta.* Nagypám akkor már nagybeteg volt, és édesapám a frissen megjelent könyvet vitte ajándékba az egyik hazautazásakor, hogy nagypámnak felüdülést nyújtson. Ugyanis a regényben olyan emberek jönnek-mennek, beszélnek, akiket nagypám jól ismert falusi, városi tanító korából. Egész pályája alatt voltak cigány tanítványai, akik révén a szüleikkel is kapcsolatba került. Főleg akkor, amikor az egyik alföldi város „déli külvárosában” tanított, meg amikor nyugdíjasként eleinte a városban, később a város melletti tanyasi, körzeti iskolában dolgozott, ahová naponta járt ki a kismotorján. Az alföldi települések mellett élő cigány gyerekek viselkedését, szokásait kívülről figyelte. Ha még el tudta olvasni ezt a regényt a betegágyban, a rák miatt még nem épült le teljesen, megértette-e utólag tanítványait, megrázta-e az, amit ott olvasott? Ezt már soha nem tudhatom meg, ugyanis nincs több bejegyzés a könyvben. Pedig nagypám szokott volt beleírni a könyvekbe, főleg olyankor, ha ellentmondást észlelt vagy ha nagyon nem értett egyet az olvasottakkal, vagy... vagy ha valami nagyon személyesen érintette. Néma a könyv, erre nem ad választ, hiába forgatom, olvasom a lapjait.)

Az átkozódás, káromkodás a mindennapi beszédtevékenység része, akár magánbeszélgetésben, akár nyilvánosság előtt hangzik el. Ha a valóságos megnyilatkozásokat figyeljük, és kiegészítjük az irodalmi, filmbeli szövegekkel, akkor az a benyomásunk támadhat, hogy a káromkodás olyannyira természetes, mint ahogy Csehov ír a tüsszentésről az *A csinounyik halála* című elbeszélésében: *Tüsszent a paraszt, tüsszent a rendőrkapitány, sőt, némelykor még a titkos tanácsos is. Mindenki tüsszent.* Csehov mondatait átalakítva azt mondhatnánk: *Káromkodik a paraszt, káromkodik a rendőrkapitány, sőt, némelykor még a titkos tanácsos is. Mindenki káromkodik.* Lehet ezt utálni, elfogadni, tiltakozni ellene vagy üdvözölni a jelenlétét, akkor is tapasztalható. A szidalmazás, átkozódás nincs kötve társadalmi réteghez, nemhez, életkorhoz. Tehát férfiak és nők, fiatalok és idősek, iskolázottak és alacsony végzettségűek, a társadalom alsó és felső rétegei egyaránt ragadhatják magukat durva szavakra.

¹ Lakatos Menyhért: *Füstös képek*. Magvető, Budapest, 1975.

A rokon értelmű szavak jelentését összevetve² (átok, káromkodás, szidalom, szitkozódás) a közös jelentésmozzanat a felfokozott, indulatos, haragos lelkiállapot: *vad indulatból*, bosszúból mondott rossz kívánság (átok), *indulatos*, gyakran goromba szavak, kifejezések (szidalom), *haragjában* durva, szidalmazó vagy káromló kifejezések (káromkodás, szitkozódás) – az Értelmező kéziszótár alapján (kiemelések tőlem – D. É.).

A négy rokon értelmű szó jelentése el is tér egymástól abban, hogy mi a célja a kimondásuknak. Az átok a rossz kívánság teljesülésében bíz, a káromkodás, szitkozódás formailag hasonlít az átokhoz, de elsődleges szerepét az indulat kifejezésében tölti be. A két szándék együtt is jelen lehet, keveredhet egy-egy konkrét megnyilatkozásban. Mivel ezekben a megnyilatkozásokban a rossz szándék egyértelműen benne van, direkt nyelvi agresszióként tartjuk számon őket. Az indulat hevessége miatt és a rendkívül változatos átokformák, káromkodások miatt nagyon kifejező annak az előadásnak a címe, melyet Kilyén Ilka marosvásárhelyi színésznő választott egy műsorának: *„Ando muro muj armaja luludjaren”* (*Virágzik számban az átok*), ez Gyarmati Farkas Dezső *Ballada* című versének utolsó sora. Az átok és a virágzik ellentmondása különleges. Nagyfokú nyelvi kreativitás is érződik a hosszú, cifra, soha nem azonos átkozódásokban. Nemzeti sztereotípiánk egyik eleme, hogy a magyar nyelv különösen gazdag káromkodásokban. Ezt a vélekedést kiegészíti az a cseh mondás, hogy *„kleje jako Maďar”* (káromkodik, mint egy magyar).³ Feltételezem, hogy a különböző népek rájuk jellemző módon átkozódnak, káromkodnak, a magyar a némettől, oroszról, cigánytól tartalmilag eltérően szidalmaz. Az egyén nyelvhasználatának is megvannak a sajátosságai, a szavajárása is jellemzi az embert. Az, hogy a káromkodás szófordulatai közül mely kifejezéseket ejti ki az ember, ugyanúgy felismerhetővé teszi őt, mint a hangja, mozdulatai, szeme... Van, aki a szenteket szidja, van, aki Istent, van, aki anyázik vagy éppenséggel a legdurvább szidalmazásokat enyhébb (körülírt) formákkal helyettesíti. Az egyén neveltetése is meghatározza a szokásokat azzal, hogy az ilyen nyelvhasználatot engedi vagy tiltja, bünteti. Kutatni lehetne továbbá azt is, hogy a káromkodás hossza, „cifrasága”, durvasága összefüggésben van-e a harag mértékével.

A káromkodás gyűjtése és feldolgozása igen hiányos.⁴ A gyűjtéshez jó alapot képeznek a megfigyelések, a felmérések. Bár egy-két saját felmérés tapasztalatát nem általánosíthatom, azt vettem észre, hogy a felmérésben résztvevők nem szívesen írtak le saját káromkodásokat, annak ellenére, hogy más kérdésben beszámoltak a káromkodási szokásaikról. A gyűjtés másik módja a már meglévő szövegek tanulmányozása, többek között az irodalmi alkotásoké. Az adott társadalmi réteg nyelvhasználati sajátosságait is bemutató irodalmi mű a további kutatás alapját képezheti. Ezért választottam Lakatos Menyhért regényét a vizsgálódásra, mert az érdekel, hogy a mű szereplői milyen helyzetekben, milyen okból káromkodnak, milyen céllal átkozódnak.

² Hasonló összevetést már olvashattak korábban a Napút olvasói Kürtösi Katalin *Istenkeresés a Csirkefejen* című írásában. http://www.inaplo.hu/na/2000_05/090.htm

³ Dobossy László, *Csehül áll* – magyarul beszél: MNy. 1971: 76, idézi Balázs J. i. m. 314.

⁴ Néprajzi lexikon, III. <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/3-133.html>

Miből származik az az indulat, mely kiváltja a káromló, szidalmazó szavakat? Többféle okot is találunk. Ha valakit céljai elérésében gátolnak (frusztrációt élt át), ha (súlyos) testi, lelki fájdalmat kell elviselnie, megsértik (vagy annak értelmezi a vele történeteket), akkor a belső válasz erre a feszültség növekedése, az alapérzelmek közül a harag a lelki háttere. A szervezet „érzi” a vérnyomás emelkedését, az izmok megfeszülését, felkészül a támadó válaszra⁵: kész arra, hogy visszaadja a bántást, a támadásnak ítélt esemény miatt (vissza)támad. Nem lehet azonban ilyen helyzetekben mindig tettekkel válaszolni, sokszor megelégszik az ember a szóbeli támadással. Így válik a káromkodás, átkozódás a támadó viselkedés egyik megnyilvánulásává. A korábban idézett Csehov-mű részletét az a mondat előzi meg, hogy *tüsszenteni sehol senkinek sem tilos*. Ezt viszont a káromkodásra már nehezen alkalmazhatjuk, ugyanis erős társadalmi szabályozása van például a nyilvánosság előtti beszédben, néha a törvény előtt tesznek pontot egy-egy szidalmazást, átkozódást tartalmazó üggy végére.⁶

Időről időre viták alakulnak ki arról, hogy a művészi alkotásokban a valószínűs nyelvhasználat fordulatai hogyan jelenjenek meg. Leginkább a nyelvi durvaság, káromkodás, trágár szavak nyilvánosság előtti szerepeltetése készíti vitára az olvasókat, a filmek vagy drámák nézőit. Az egyik emlékezetes vita a Nagyvilág című folyóiratban zajlott le az 1960-as évek végén, pár évtizeddel később a *Csirkefej*⁷ című Spiró György-darabról csaptak össze az indulatok akörül, visszaadhatja-e az irodalom a hétköznapi nyelv fordulatait, a káromkodó ember szavait? Korábbi művészi alkotások sorát is figyelve látunk különböző megoldásokat, csak egyet ezek közül példának. Jókainál sok jelzés van arra, hogy a szereplő káromkodott, átkozódott, de nem minden esetben idézi a szerző a szavakat, pl.: *De Garabos uram tudott magában is káromkodni. Szidta a jelen nem levőket, a földön lakókat és föld felett levőket, sőt egész tárgy nélkül is tudott káromkodni. Olyan volt az neki, mint mikor az énekes a hanglajtorjában gyakorolja magát*.⁸ Más helyen viszont így szól ugyanez a szereplő: *De már azt a jégenkopogó fapapucsos baráttáncát a karmelitába ojtott farizeus mivoltodnak! Sohase jár le a garadja ennek az imádságörölő pitlés malomnak? Az ebengubáját!*⁹ A káromkodás, mint látjuk, nem azonos a durva szavak használatával. Enyhébb káromkodások ugyanis még a gyermekmesékben is vannak. Nyilvánvalóan művészi megfontolások állnak a háttérben, hogy a műben az adott helyre melyik megoldás került.

⁵ A másik lehetséges válasz a menekülés...

⁶ Találunk erre példát a múltban is, a jelenben is. A középkorban az istenkáromlásért nagyon komoly büntetést kaphatott a vétkes. (I. Magyar néprajz VIII. kötet, 391. o.) Ma is büntethetnek a trágár szavakért, szidalmazásért. (I. <http://www.nyugatijelen.com/archiv/2003/2003%20januar/jan.%203%20pentek/jelen.html>)

⁷ A mű tévés közvetítésének ajánlásában olvasható: *Kérem, ne háborodjanak föl, ne zárják el a készüléküket, amikor színpadon régebben nemigen hallható, trágár kifejezéseket használnak a szereplők. Nem mindegyikük, csak azok, akik pislákoló, csökött érzéseiket szókinsz hijján így próbálják kifejezni*. http://www.port.hu/pls/fi/films.film_page?i_film_id=55241&i_city_id=3372&i_county_id=1&i_where=2

⁸ Jókai Mór: *Rab Ráby*. In: Jókai CD_ROM

⁹ ua.

Az idén nyolcvanéves Lakatos Menyhért első nagy írói sikere a *Füstös képek* című regény volt 1975-ben. Elevenen és hitelesen mutatta be az 1940-es években élő magyarországi cigányok életét. A főszereplő fiú nevelődése nemcsak a családi körben, cigánytelepen (a párizsban) zajlik, hanem a városi iskolában és a cselédek között is. A fiú története beavatás a felnőtt életbe, annak a gyötrelmeivel és örömeivel való találkozás készíti fel az életre, a túlélésre. A *Füstös képek* cím többértelműsége a befejezésben válik világossá. Addig is érthető, hogy a füstös jelző a cigányok barna bőrszínét idézi fel¹⁰, vagy hogy az emlékezetben a múltból felbukkanó homályos képek metaforája. A regény utolsó képsoraiban az, ahogyan a háborús Magyarország csendőrei válogatják szét a telep lakóit egészséges (munkaképes) és beteg emberekre, indítják őket „valahová dolgozni” a szögesdrótos vagonokban, távolabbi utalásokat is tartalmaz – a füstté váló áldozatokról.

A *Füstös képek* szereplői számtalanszor kerülnek olyan helyzetbe, amikor társukat vagy saját magukat szidalmazzák, átkozzák, vagyis rontó, ártó céllal beszélnek, haragjukat durva szavakkal vezetik le. Lakatos Menyhért az indulatos beszédet hol csak jelzi: (1) *Anyám aztán kitett magáért. Kiabálására odacsődült az egész cigánytelep. Apámat mindennek elmondta, csak apámnak nem...* (21. oldal), hol beszélteti a szereplőket, és a káromkodó-átkozódó szavakat egy az egyben olvashatjuk: (2) *Na, a tüdejét hányja el a kutyáknak. Képes volt elvenni a kis pénzeteket* (225.). A regény szóhasználatát mindkét változatban visszafogottság jellemzi, alig van egy-két szó, amely a közízlést sértené. (Ne felejtsük: alig néhány évvel vagyunk a Nagyvilág-vita után!)

Az emberi kapcsolatok sok esetben harccal kezdődnek, amikor is az újonnan jöttek a beilleszkedést megelőzően ki kell vívnia a helyét a közösségben. Ennek formája lehet tényleges verekedés, a fizikai agresszió, melyre több példa akad a regényben. Más esetben bosszúállás, büntetési szándék miatt esnek egymásnak az emberek, mint amikor az egyik férj hajánál fogva húzkodja a feleségét a közösség elé, vagy a magyar „leventék” rendeznek hajtóvadászatot az ifjú Boncza után, vagy a részeges tanító a mulatozás elrontása miatt belélfő (ez a „szerencséje” Bonczának, mert jóvátételként a tanulási lehetőséget kínálja fel a tanító). Természetesen nem lehetséges mindig így intézni az ügyeket, helyette a szópárbaj, veszekedés, elátkozás és szidalmazás mindenki számára világossá teszi a küzdelmet. A tett és szó egymáshoz való viszonyát figyelve szembeűnő, hogy a szóbeli sértés csak akkor okozhat fizikai támadást, ha az a származásra tett megjegyzés, apák, anyák meggyalázása:

(3) – *Akkor te, hé, a kutyáktól vagy.*

Ez olyan sértésnek számított, amiért joggal át lehetett volna döfni a torkát.
– *Igen.*

Mérgesen felugrottam. A zsákot szájánál fogva erősen megragadtam, ha még szól valami sértőt, úgy tarkón vágom a maradék tűzokkal, hogy elnyeli a nyelvét. (181. o.)

¹⁰ „A mai magyar szlengben mintegy háromtucatnyi elnevezésük él. Közülük a *füstös képű* szó szerkezet, a *füstös* és a *kormos* jelző használatos az irodalmi nyelvben is.” Balázs József Attila: A *cigány* szó és származékai pejoratív kifejezésekben. In: Magyar Nyelv, XCVII. évf. 2001. szeptember 3. szám, 315. o.

Szavak helyett itt a fenyegető magatartás állítja le az agressziót. Más helyen viszont az átkozódással sem tudja ugyanezt a hatást elérni az egyik női szereplő:

(4) – *Ments meg, testvérem – jajgatta –, ments meg ettől a Kékhús cigánytól, hogy a kórházakból seperjék ki a csontját, lásd, meggyilkolt. Ország-világ előtt csúfot űzött belőlem, az isten ne adjon neki soha erőt, egészséget, ott vegye el a szerencsáját, ahol nem is gondolja.* (169. o.)

A káromkodás, átkozódás mindkét nem szájából hallható, ebben nincs különbség a nemek között. Életkor szerinti különbség sincs e nyelvi tevékenységben, mert a regény szereplői a legfiatalabbtól a legidősebbig egyaránt kifakadnak dühükben, támadnak így a szorongató helyzetekben.

Milyen tartalmúak ezek az átkok, szidalmazások? A regényben elhangzó rossz kívánságok, átkok, mint az utóbbi megnyilatkozásban is, a másik ember megsemmisítését fogalmazzák meg, mégpedig gyakran a halál, enyészet szávaival. A sértő, akadályt kiváltó személy szavakkal való elpusztításában a minél megalázóbb, lealacsonyítóbb mód a harag mértékével összefüggést mutat. A (5) *hogy a kórházakból seperjék ki a csontját* átokkal a bántalmazó férfi kínos halálát, holttestének szemére dobását kívánja a feleség. Gyerekeket fegyelmez egy másik asszony szintén a testi fájdalmak kívánásában: (6) *Mért nem otthon zsinatoltok, a rák kék feketefene mancsikolja meg a belső részeteket, megszedítitek a lovat, nem hagyjátok aludni.* (121.); (7) *Elfutott a mérég. – Hogy a rák essen abba a bolond szívedbe!* (135.) Ugyancsak a testi romlásról beszél a (2) részlet is. Hogy a romlékony, esendő emberi test hogyan pusztuljon, abban a testrészek megnevezése is szerepet játszik: *csont, tüdő, belső rész*, további szidalmazásban *szív, fej*: (8) *Kiverem a szívedet – rohant nekem, és döngette mellkasomat két ököllel. – Miért mondtad, hogy iskolába járjon? Nézd – húzott közelebb Nanikához –, mit tettek veled!* (397.); (9) – *Jaaa. Hát akkor mérgembe szidtalak. Mondtam, addig szaladj, amíg el nem hagyod a fejedet. Neked sem esett volna jól, ha én ott hagylak.* (298. o.) Az egészséges test az életnek az egyik fő értéke. A szoros testi közelségben élő emberek különösen érzékenyek a testi változásokra, saját és mások testének látványa, szaga, tapintása folyamatos híradás a létezés bizonyosságáról, ezért feltűnő a testiség ezekben a káromkodásokban, szidalmazásokban.

Fokozati különbséget érzek az imént idézett szidalmazásokban, s ez a fokozatosság arra is rávilágít, hogy az eredetileg nagyon súlyos átoknak számító kifejezések a tartalmukat, jelentésüket veszve káromlássá alakulnak. *Az általánosan elterjedt, indulatos beszédhelyzetben használt szitkozódások (például „csúsz egye le az orrod hegyét”; „hogy a nyüvek kezdjenek ki”; „hogy a tályog essen beléd”; „hogy a franc rágja ki”) formailag is, tartalmilag is átoknak tekinthetők, amellet szövegükben őrizhetnek régi (például betegségelképzelésekre vonatkozó) hitmaradványokat, de funkciójukat tekintve nem átkok, hanem csak sztereotip szövegformulák. Ma is elevenen élnek, régiek mintájára spon-tán módon újak is keletkeznek.*¹¹ Az átkok tehát a gyakori ismétlés által veszít-hettek eredeti erejükből. A súlyos, félelmetes szövegekhez hozzá lehet szokni,

¹¹ Magyar néprajzi lexikon, I. <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/1-421.html>

kevésbé lesz érzékeny rá az ember, habituálódik. A hétköznapi nyelvben is az indulat vagy a nyomatékosítás miatt hallhatjuk a *b... meg* fordulatot, róla sokan megállapították, hogy tartalmatlan kifejezésről van szó. Valójában, éppen mert az indulatmaradványokat jelzi, funkciója van a nyelvben, ugyanúgy, mint az indulatszavaknak. A testi-lelki fájdalomában kiáltozó asszony a férjére mondott szidalmakat abban a pillanatban komolyan gondolja (még szerencse, hogy nem teljesülnek ezek a kívánságok), a jövőre nézve állna bosszút szenvedéséért. A gyerekek megfenyítésében viszont a betegség emlegetése egyáltalán nincs arányban a büntetésre okot adó tettel, csak elijesztésre szolgál. (Hasonló fejlődésen ment át a *fene* szavunk is.) A valódi cél (például a gyermekek rendreutasítása) nyomatékosabbá válik a hozzátoldott átokformulával.

Freud elmélete szerint az emberi életet két nagy ösztön irányítja: egyfelől Erósz (az életösztönök összefoglalója), másfelől Thanatosz, a halálösztön uralkodik rajtuk, mint a legfélelmetesebb erő az emberi életben. Ez utóbbinak fő tétele az, hogy az élő szervezetnek egyik hajtóereje a szervetlen, anorganikus állapotba való jutás. Mint eddig láttuk, a cigány szereplők beszédében az átkozódó, káromló formulák a halállal, pusztulással kapcsolatosak. Ahhoz, hogy a cigány átkozódás, káromkodás sajátosságának vegyük, össze kellene hasonlítani mind a mai cigány, mind a mai magyar élőbeszédet. A test romlásán kívül egy-egy átok (vagy annak kilátásba helyezése) a lélek szenvedését is magával hozza. (10) *Leköptél, te rabló? – Belekapaszzkodott a nadrágom szárába. – Ha nem adol ötven pengőt, gyertyát gyújtok a kereszt előtt, hogy amerre jársz, amerre kelsz, soha ne legyen szerencséd.* (302.) A regény szövegében ritkán fordul elő a másik nagy ösztön, Erósz a káromkodásokban, bár a regényvilág szereplői ezen ösztön szerint cselekszenek, szeretkeznek, de a káromló formulákba nem veszik bele az erotikus kifejezéseket. A női genitálé körülíráson megnevezése, *nagy, torkos állat* (37.) nemcsak a durva szó helyettesítésére szolgál, hanem az ősi hiedelemnek, a *vagina dentata* képzetének is a jele. A regény másik helyén az Erósszal való káromkodás inceszt érintkezéssel és lealacsonyító nemzéssel sokszorozza meg a káromlást: (11) *Állj meg, bolond Bada, csinálj anyádnak kiskutyákat, megölettél a csendőrökkel.* (135.)

A regényben kb. negyven káromkodó, átkozódó formula van. Céljukat tekintve a legtöbb a közvetlen beszélőtársnak szól, második személyű, mint a (6) és a (7) részlet, de találunk olyanokat is, amelyek a jelen nem lévő személyre irányulnak: (12) *Pusztuljon el a bolond feje a nagyanyádnak, ne hallgass rá többet, a vénsége már elvette az eszét.* (178.), illetve a beszélő önmagára is mond átkot (ez voltaképpen fogadkozás – a lexikon szavaival –: *akkor fordul elő, ha egy kijelentés igazát akarják bizonyítani: ha nem mond igazat, bűnhődjék meg az önátok által*)¹², pl. (13) *Az anyám húsát egyem meg kínomban, ha nem igazat mondok.* (280.)¹³ A főszereplő a fogadkozás valóságát hangsúlyozza a tabusértéseket tartalmazó szörnyű tetteknek (emberhús evése, az anyai test inkorporációja – bekebelezése) a kimondásával.

A káromló kifejezések hatása, a rájuk adott válasz bizonyítja, hogy ezek a szavak olykor elevenbe találnak, további indulatos cselekvések forrása.

¹² Néprajzi lexikon, III.

¹³ Hasonló átok van József Attila Kései *sirató* című versében: *Ettelek volna meg!*

A (10)-es példa egy veszekedés része egy nő és a főszereplő között. A vitában a fiút még külön feldühíti a *gyertyát gyújtok* mondás, a szent cselekvés visszájára fordítása, mivel azt a halottakra való emlékezésnek teszik, vagy az imádkozás kiegészítője. A nő fenyegetőzése nyomán a fiú megijed a rontás, átok miatt, s a veszekedés folytatására ösztönzi. Emellett arra is példa ez a szólás, hogy az átkozódás, átokmondás mágikus hatását a kimondás közben végrehajtott cselekvések érvényesítik.

Példáimat a regény cigány szereplőinek szövegéből válogattam. A szidalmazások egy közösségen belül maradtak, nem voltak közöttük etnikumra utalóak. Amikor a regény cselekményében a magyarok és a cigányok többször is összetűzésbe kerülnek, akkor viszont a hovatarozás, annak szidása is része a káromlásoknak. Pl. (14) *Majd ellátom én a bajotokat, az anyátok kurva cigány istenit!* (133.) mondja egy magyar cigányoknak, illetve (15) *Megütlek, az anyád paraszt istenit!* (145.) mondja egy cigány férfi egy magyarnak¹⁴.

A káromkodás szavaiban, az átkozódásban ősi hiedelmek élednek fel, olyan nagyobb erő sejlik föl, amelyet a szavakkal irányítani lehet. Az ember a szavak mágikus erejében bízva mondja ki őket, hiszen a kimondás egyet jelent a teremtéssel, a megvalósítással. Egy részük közvetlenül fordul a transzcendens erőkhöz – l. a (2) példát –, a nagyobb rész a profán szinten marad. Kimutatható, hogy egy nagyobb közösség is jellemezhető az átkozódó, káromkodó szokásaival, Lakatos Menyhért regényében a cigány káromkodások nagy része a halállal, betegségekkel, enyészettel kapcsolatos.

Mit tehetünk e nyelvi agresszióval és az indulataink ilyen kifejezésével? A szűkebb és tágabb környezet mintát ad a nyelvi viselkedésre, ösztönöz vagy elutasít bizonyos formákat. A káromkodások, durvaságok nélküli nyelv ugyanolyan furcsa lenne, mint a csak abból álló. Indulataink megismerését, a velük való bánást kell elsajátítani a fejlődésünk során, hogy uralhassuk negatív érzelmeinket, s hogy mások és a magunk számára is értelmezhetővé tegyük az érzelmeinket a változatos, nyelvileg kreatív kifejezésmóddal, „virágzó átkainkkal”.

¹⁴ Külön tanulmányt érdemelne a regénybeli cigány–magyar viszony elemzése.